

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПРАВИЛ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Брусакова О. В., Крикун В. В.

У статті розкрито зміст поняття професійна етика. Було доведено, що етика в поліцейській службі є різновидом професійної етики, а її зміст корелюється з загальноприйнятими моральними цінностями в державно-службовій діяльності.

Доведено, що основу професійної етики становлять моральні норми, моральні принципи, моральні цінності. Етична поведінка – це поведінка поліцейського, яка відповідає моральним нормам і принципам.

Визначено, що етична поведінка поліцейського врегульована у нормативно-правових актах службової діяльності: законах, кодексах, статутах, наказах та закріплена у «Правилах етичної поведінки поліцейських», які визначають відповідні критерії поведінки працівників.

Доведено, що етична поведінка поліцейського тісно пов'язана зі службовою діяльністю та колом службових обов'язків.

Проведено дослідження генези становлення нормативного врегулювання питання формування професійних стандартів етичної поведінки поліцейського. Здійснено дослідження змісту розділів «Правил етичної поведінки поліцейських», затверджених відомчим наказом.

Доведено, що юридична відповідальність поліцейського є важливим елементом його правового статусу, що напряму впливає на порядок проходження поліцейської служби, на її стимулювання та обмеження.

Надано авторське визначення юридичної відповідальності поліцейського за порушення правил етичної поведінки в службовій діяльності як передбачені санкціями норм права, етичними правилами забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких працівник поліції зазнає за вчинене ним правопорушення в передбаченому законодавством порядку, вид і міра таких наслідків визначається компетентними особами після об'єктивного розгляду кожної справи.

Зроблено висновок, що важливим аспектом закріплення деонтологічних норм є відповідальність за їх недотримання. Вона є важливим аспектом і в деон-

тології правоохоронної діяльності, тому цей інститут повинен бути конкретизований у відносинах з дотримання етичних норм у правилах для поліцейських, а також окремою статтею у Законі України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України».

Запропоновано внести доповнення у зміст «Правил етичної поведінки поліцейського» шляхом створення окремого розділу де були б викладені норми, які б визначали поняття, ознаки та порядок застосування відповідальності поліцейського за порушення деонтологічних норм. Передбачити у нормах правил, етичні вимоги до поведінки поліцейського поза межами служби.

Ключові слова: службова діяльність поліцейського, професійна етика, етика поліцейських, правила етичної поведінки, юридична відповідальність, службове розслідування, дисциплінарні стягнення.

Brusakova O. V., Krykun V. V. Legal liability for violations of ethical conduct by police officers

The article reveals the meaning of the concept of professional ethics. It has been proven that ethics in the police service is a type of business professional ethics, and its content correlates with generally accepted moral values in public service activities.

It has been proven that the basis of professional ethics is moral norms, moral principles, moral values. Ethical behavior is the behavior of a police officer that complies with moral norms and principles.

It has been determined that the ethical behavior of a police officer is regulated in regulatory legal acts of official activity: laws, codes, statutes, orders and is enshrined in the «Rules of Ethical Behavior of Police Officers», which determine the relevant criteria for the behavior of employees.

It has been proven that the ethical behavior of a police officer is closely related to official activity and the scope of official duties.

The genesis of the formation of regulatory regulation of the issue of forming professional standards of ethical behavior of a police officer has been studied. The content of the sections of the «Rules of Ethical Conduct of Police Officers» approved by departmental order was studied.

It was proved that the legal responsibility of a police officer is an important element of his legal status, which directly affects the procedure for passing the police service, its stimulation and restrictions.

The author's definition of the legal responsibility of a police officer for violating the rules of ethical conduct in official activities is provided as adverse consequences of a personal, property or organizational nature, provided for by the sanctions of the norms of law, provided by the ethical rules with the possibility of applying state coercion, which a police officer suffers for the offense committed by him in the manner prescribed by law, the type and extent of such consequences are determined by competent persons after an objective consideration of each case.

It was concluded that an important aspect of consolidating deontological norms is responsibility for their non-compliance. It is also an important aspect in the deontology of law enforcement activities, therefore this institution should be specified in relation to compliance with ethical norms in the rules for police officers, as well as a separate article in the Law of Ukraine "On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine".

It is proposed to add to the content of the "Rules of Ethical Conduct of a Police Officer" by creating a separate section where the norms would be set out that would define the concept, signs and procedure for applying the responsibility of a police officer for violating deontological norms. To provide in the norms of the rules, ethical requirements for the behavior of a police officer outside the service.

Key words: *police officer's official activities, professional ethics, police ethics, rules of ethical conduct, legal liability, official investigation, disciplinary sanctions.*

Постановка проблеми. Проведення структурних реформ в Українській державі, зокрема у сфері державної служби та безпосередньо в роботі правоохоронних органів, обумовлює необхідність правового забезпечення високого рівня етичної поведінки в службовій діяльності.

Євроінтеграційні процеси потребують від України не тільки оновлення існуючого законодавства, але й підняття стандартів службової діяльності, пошуку нових підходів взаємодії правоохоронних органів і суспільства.

Слід відзначити, що забезпечення високого рівня етичної поведінки правоохоронців та здійснення контролю за дотриманням ними правил службової етики сприяє взагалі підвищенню ефективності та результативності функціонування інституту поліцейської служби в цілому. Тому питання дослідження юридичної відповідальності за порушення правил етичної поведінки

поліцейських є актуальним і потребує всебічного розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання службової етики в діяльності державної служби постійно привертала увагу науковців дана проблематика була предметом розгляду у працях Т.Е. Василевської «Етика в публічній службі», Г. Д. Джумагельдієвої, Л. В. Сергієнко, І. Г. Сергієнко «Механізм формування етичного кодексу в системі державного управління», Ю. М. Фролова «Місце правил етичної поведінки в системі джерел службового права».

Особливості етичної поведінки в службовій діяльності поліцейських досліджувалися в працях А.І. Берендєєвої «Правова основа професійної етики працівника поліції», Л.Я. Масюк «Щодо змісту правил етичної поведінки поліцейських як об'єкт адміністративно-правового забезпечення», Г. Петрова «Деонтологічні засади службової діяльності: Службовий етикет правоохоронця (поліцейського)», В. А. Трофименко «Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством».

Проблематика юридичної відповідальності правоохоронців досліджувалась в роботах Н.В. Берези «Відповідальність державних службовців за порушення законодавства про державну службу», Л. І. Калєніченко «Особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції», Н. В. Марущак, К. Ю. Ромащенко «Особливості юридичної відповідальності працівників поліції», О.А. Падалка «Юридична відповідальність Національної поліції України».

Мета статті - на основі аналізу чинних нормативно-правових актів і правозастосовної практики щодо регламентації норм етичної поведінки працівників Національної поліції, а також результатів галузевих досліджень змісту юридичної відповідальності поліцейських за порушення етичних правил поведінки, виявити наявні проблеми, та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Ефективна робота підрозділів поліції є запорукою взагалі злагодженого функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, необхідною умовою захисту законних прав та інтересів громадян. У зв'язку з цим, значення належного ставлення поліцейського до власної професії складно переоцінити, адже професія - це насамперед готовність до виконання суспільно корисної діяльності.

Відтак почуття справедливості, гуманність, відповідальність, неупередженість стали

визначальними якостями для суспільної оцінки як загального рівня діяльності Національної поліції в сучасних умовах, так і визначення індивідуального професіоналізму кожного поліцейського зокрема, важливим критерієм визначення суспільної цінності та придатності його теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навичок.

Етика є збірним філософським знанням про прийнятну в суспільстві мораль, її сутність та місце в координатах суспільної поведінки; певні моральні засади і цінності, що діють у межах конкретної професії чи виду діяльності [1, с. 84].

Етика в державній службі визначається як сукупність моральних правил поведінки, сутнісна характеристика якої містить один або два компоненти етичної системи у державній службі, зокрема цінностей і норм.

Ю.С. Даниленко та Є.І. Білокур слушно звернули увагу на співвідношення «етики в державній службі» та «ділової етики», «професійної етики» з вказівкою на те, що: «ділова етика» - спрямована на визначення принципів, моральних критеріїв та систему взаємних зобов'язань між державою, державними службовцями та фізичними і юридичними особами щодо реалізації своїх прав, обов'язків та законних інтересів; «професійна етика» - спрямована на визначення норм поведінки спеціаліста у службовій обстановці, які відповідають відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків [2, с. 22].

Доцільно припустити, що етика в державній службі є різновидом ділової професійної етики, а її зміст корелюється з загальноприйнятими моральними цінностями в державно-службовій діяльності.

Професійна етика - це система цінностей, принципів і правил поведінки певної професійної спільноти, які формують моральні стандарти професійної діяльності. Норми професійної етики регулюють насамперед професійну взаємодію з владними інституціями та громадянським суспільством, а не лише відносини всередині колективу [3, с. 27].

Професійна етика формує патріотизм, відповідальне ставлення до органів державної влади, інших організацій, об'єднань та окремих громадян, забезпечує моральний характер взаємовідносин у професійній діяльності.

Нагадаємо, що предметом професійної етики становлять моральні норми, які постійно

змінюються відповідно до стану і розвитку суспільних відносин. Моральні норми слід розуміти як вимоги до людини, щодо її діяльності і відносин з іншими людьми. Моральні норми і принципи входять до поняття моральних цінностей, які реалізуються у вчинках, мотивах поведінки, результатом яких є оцінка схвалення чи засудження.

Моральні цінності є однією із форм вираження моральних вимог: норм і принципів моралі, моральних ідеалів, поняття добра, справедливості, честі, гідності, обов'язку, способу життя людини, її моральних якостей, моральних характеристик дій і вчинків, сфери її впливу, моральних відносин [4, с. 785-790].

Етичні вимоги, що містяться в правових нормах, приймаються добровільно представниками професії з прийняттям присяги державного службовця і є обов'язковими до виконання. Невиконання цих правил може мати юридичні наслідки (звільнення з посади, відсторонення від справи).

Детальна регламентація на рівні нормативно-законодавчої сфери діяльності правоохоронців має і практичну, й ідейно-етичну складову, від дотримання яких, знання та вміння застосовувати набуті знання на практиці залежить професіоналізм правоохоронця. Вищим мірилом професіоналізму правоохоронця є здатність до поєднання загальноприйнятих людських цінностей із правовими нормами у професійній діяльності.

Таким чином етична поведінка - це поведінка, яка відповідає моральним нормам і принципам. Відповідно у кожній сфері діяльності вона прописана та затверджена у нормативно-правових актах (кодексах, статутах, правилах етичної поведінки), які визначають відповідні критерії поведінки працівників.

Правила етичної поведінки працівників становлять сукупність принципів і норм поведінки осіб у кожній професійній діяльності, яка вивчає походження, сутність, специфіку, суспільні функції морально-професійних норм і стосунків, закономірності їх розвитку на різних історичних етапах [5, с. 43].

У свою чергу, етика поліцейських є складовою професійної етики. Професійна етика ґрунтується на визначених і затверджених правилах етичної поведінки осіб, об'єктом яких є специфічні, морально-етичні норми, відносини, принципи, відповідно до певного виду професійної діяльності. Професійна етика поліцейського - це загальні норми моралі та

специфічні правила поведінки у службовій діяльності, а також у повсякденному житті.

На думку більшості дослідників професійна етика поліцейського має деонтологічний характер. Від чіткості, зрозумілості та належного відображення у нормативних документах норм і вимог професійної етики залежить ефективність роботи працівника.

Нормативні акти, що врегульовують етичну поведінку поліцейського мають дворівневу систему, яка включає себе перший рівень міжнародний та другий - національний (галузевий). Для розкриття предмету нашого дослідження має сенс розглянути складові частини кожного з цих рівнів.

Етична поведінка правоохоронців України спирається на основоположні нормативні акти міжнародного законодавства, які були ратифіковані Україною та імplementовані в національне законодавство.

Перший документ універсального рівня у сфері професійної етики правоохоронних органів був прийнятий на основі Резолюції 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 року під назвою «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» [6].

Кодекс безпосередньо регламентує поліцейську діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, застосування тортур і протидії корупції. Кодекс створений з метою використання його положень у національному законодавстві держав і для того, щоб ним могли керуватися всі посадові особи, що забезпечують правопорядок, вказано в його преамбулі. Тобто йдеться про упровадження міжнародних стандартів поведінки правоохоронців в національну правову практику і це є надзвичайно важливо.

Україна, підписавши підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 15 січня 1989 року відповідно до п. 23.3 взяла на себе обов'язок дотримуватися Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 року.

Реалізуючи положення Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» наша країна здійснює заходи щодо адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі - ЄС), що в свою чергу є напрямом удосконалення роботи правоохоронних органів [7, с. 35].

У вересні 2001 року Радою Європи 19 був затверджений «Європейський кодекс поліцейської етики». Положення якого застосовуються до підрозділів і служб державної поліції чи до інших дозволених або контрольованих публічною владою органів, головною метою яких є забезпечення підтримки закону і порядку в громадянському суспільстві і яким держава дозволяє для досягнення цієї мети використовувати силу або спеціальні повноваження [8].

Рада Європи, рекомендує урядам держав-членів керуватися нормами Кодексу у їх внутрішньому законодавстві і практиці, а також в їх національних кодексах поведінки для поліції, з метою забезпечення поступового введення їх у практику службової діяльності.

Цей етичний кодекс є одним із засобів регулювання діяльності поліцейських на рівні внутрішньої організації поліції. У п. 63 Європейського кодексу поліцейської етики передбачено, що в державах-членах ЄС повинні бути вироблені деонтологічні кодекси поліції, а відповідні органи повинні стежити за їх дотриманням. Держави-члени ЄС заохочуються в тому, щоб розробляти деонтологічні кодекси, засновані на цінностях, які складають основу Європейського кодексу поліцейської етики.

На сучасному етапі державотворення Україна обрала європейський вектор розвитку, цьому константному вибору повинна відповідати і національна правоохоронна система.

Кодекси професійної етики у сфері правоохоронної діяльності на національному рівні повинні інформувати працівників про вимоги, які до них висуває держава при здійсненні ними службових обов'язків, встановлювати визначені стандарти поведінки, обов'язки, права, їх гарантії та санкції. Тому для співробітників у випадку відступлення від деонтологічних норм, передбачених у кодексах, крім моральної відповідальності, може наставати юридична відповідальність.

В Україні створення нормативної бази врегулювання деонтологічних відносин в правоохоронних органах зайняло тривалий час. Так упродовж 90-х років ХХ ст. початку ХХІ століття в Україні були прийняті керівні документи, що заклали основні засади для прийняття деонтологічних кодексів в Україні. Серед них можна виокремити ті, які стосуються діяльності (міліції - до 2015 року) та поліції, зокрема: Про затвердження Кодексу честі працівника органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 11.06.1996 р. № 18; Про Етичний кодекс

працівників органів внутрішніх справ: Рішення колегії МВС України від 05.10.2000 р. № 7КМ/8; Про затвердження Кодексу поведінки працівника органів внутрішніх справ: Наказ МВС України від 05.11.2011 р. № 825; Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 22.02.2012 р. № 155; Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС: Наказ МВС України від 28.04.2016 р. № 326; Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 р. № 1179.

Така кількість різноманітних актів деонтологічного змісту у сфері діяльності колишньої міліції (до 2016 року) а тепер поліції, свідчить про активний процес формування основних положень поліцейської деонтології, однак і про певну незавершеність цього процесу [9].

Правові основи професійної етики поліцейського у вітчизняному законодавстві були прописані у в наступних нормативних актах: Конституції України, Законах України «Про Національну поліцію» [10], «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» [11], «Про запобігання корупції» [12], наказі МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» [13].

Має сенс зупинитися на основних положеннях «Правил етичної поведінки поліцейських» (далі по тексту - Правил). Структура Правил складається з п'яти розділів: 1. Загальні положення. 2. Основні вимоги до поведінки поліцейського. 3. Поводження поліції з затриманими особами. 4. Взаємодія поліції із громадськістю та іншими державними органами. 5. Контроль керівників поліції за дотриманням етики поліцейськими.

Принагідно варто зазначити, що національні Правила, крім окреслених вимог, містять професійні етичні вимоги щодо окремих аспектів діяльності поліцейських. Так, ключові вимоги до правил етичної поведінки поліцейських містяться у п. 1 р. II даного наказу. Так, під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен: «неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, які регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського» [13], а також дотримуватись вимог антикорупційного законодавства;

«професійно виконувати свої службові обов'язки, визначених Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами України, а також цими Правилами» [13].

У п. 3 р. IV цього ж нормативно-правового акту визначено, що за будь-яких обставин і відносно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики.

У змісті п. 1 р. II даного документу затверджені правила моральної поведінки поліцейських, які виражаються у наступних вимогах, що поліцейський повинен бути гідним, справедливим, стриманим, уважним у відношенні до всіх людей, незважаючи на їхній статус, особливості та різні переконання. Він повинен бути нейтральним та об'єктивним у будь-яких ситуаціях та у відношенні до кожної людини, дотримуючись її прав і свобод.

Поліцейський повинен бути готовим до різних викликів, так, щоб його поведінка відповідала морально-етичним нормам та був готовим до комунікації із населенням і надання їм необхідної допомоги. Окрім цього, поліцейський повинен постійно працювати над своєю поведінкою та контролювати свої негативні почуття, емоції, настрій, щоб не зашкодити іншим, а також, щоб це не вплинуло на виконання службових обов'язків та рішення. В даному змісті простежуються моральні чесноти поліцейських, такі як справедливість, а також ті, які є похідними від чеснот мужності, мудрості і поміркованості.

У п. 3 р. IV Правил, обумовлені інші моральні вимоги до поліцейського і прямі заборони поліцейського у відносинах із населенням, зокрема: «бути тактовним та доброзичливим; висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи у ввічливій та переконливій формі; надавати можливість особі висловлювати власну думку; до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя» [13]. Бути тактовним, доброзичливим, ввічливим, проявляти повагу - це похідні від загальних моральних чеснот мудрості й поміркованості людини.

У п.4. вказаного розділу сказано, що «поліцейський повинен бути коректним та не допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, незважаючи на провокації, повинен залишатися об'єктивним».

Тут прослідковуються похідні норми від моральних чеснот поліцейських, зокрема такі як: бути коректним, що є похідними від чеснот мудрості й поміркованості та бути об'єктивним, які походять від чесноти справедливості.

Доволі серйозні вимоги висуває зміст п. 5 IV розділу: «З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконавання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості» [13].

Тобто до поліцейського висуваються вимога мати комунікативні, організаційні та керівні навички, мати почуття справедливості. Своєю чергою, це вимагає високої теоретичної підготовки з психології, а з поняттям справедливості його може бути ознайомлено за допомогою знань різних галузей суспільних наук.

Положення V розділу щодо функції керівників поліції покладає на них обов'язок проводити навчання та інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо етичної поведінки. Окремим пунктом прописаний обов'язок протистояти корупційним випадкам. Керівник має їх попереджати, а виявивши - терміново звернутись до антикорупційних органів [14, с. 295].

Однак, у Правилах не були деталізовані норми, які регламентують поведінку поліцейського поза межами служби. На нашу думку, поведінка поліцейського в позаслужбовий час має вплив на формування громадської думки про діяльність Національної поліції та іміджу поліцейського, тому вважаємо, що відсутність належної регламентації питань поведінки поліцейських у Правилах у позаслужбовий час є істотною правовою прогалиною і вимагає внесення відповідних змін до наказу у вигляді окремого розділу.

Аналіз положень Правил етичної поведінки поліцейських надає змогу зробити висновок, що вони здебільшого мають нормативно-орієнтуючий характер, зорієнтовані здебільшого на існуючі правові норми, оминаючи універсальні гуманістичні цінності, що базуються на загальних моральних нормах. Тому вважаємо, що акти подібного характеру, в першу чергу, мають бути ціннісно-орієнтовані на формування професійної компетентності поліцейських та їх роз'яснення як для поліцейського так і для звичайного громадянина.

Деонтологічні норми викладені у Правилах утворюють специфічний інститут, оскільки

особа правоохоронця, яка буде ним керуватись, має визначений державно-правовий статус, що дає змогу їй виконувати певні владні повноваження.

Важливим аспектом закріплення деонтологічних норм є також відповідальність за їх недотримання. Відповідальність є одним з найважливіших правових інститутів. Вона є важливим аспектом в деонтології правоохоронної діяльності. Тому цей інститут повинен бути конкретизований і у відносинах з дотримання етичних норм у правилах для поліцейських у вигляді окремого розділу.

На нашу думку, у Правилах етичної поведінки поліцейських доречно було б передбачити окреме і більш змістове положення про відповідальність за порушення деонтологічних норм працівником поліції.

Провідну роль у дотримання морально-етичних норм відіграє рівень культури, самосвідомості поліцейського, наявний контроль з боку керівників та дія санкцій інституту юридичної відповідальності.

Нагадаємо, що поняття юридичної відповідальності є багатоаспектним та вивчається різними галузями знань. Слід зауважити, що в юридичній літературі розуміння самого поняття «відповідальність» також неоднакове (тому різноманіття контекстів і значень цього поняття повинно спиратися на суто наукове розуміння явища) [15, с. 11].

На думку В.Л. Федоренка, юридична відповідальність - вид соціальної відповідальності, зміст якої полягає в застосуванні до деліктоздатних правопорушників установлених чинним законодавством санкцій, настання яких забезпечується та гарантується державою та суспільством [16, с. 75].

Розглядаючи відповідальність державних службовців як поняття правової науки, слід звернути увагу, що останнім часом у сучасній юридичній доктрині поняття юридичної відповідальності розглядається у двох аспектах: ретроспективному (негативному) та перспективному (позитивному) [17, с. 28].

Ретроспективна відповідальність - це відповідальність за вже скоєне протиправне діяння, і тому вона має реальний характер. Перспективна ж відповідальність припускає свідоме, відповідальне ставлення індивідів до своїх вчинків, способу життя, роботи, тобто ретроспективна відповідальність - основа поведінки суб'єктів, яка виключає порушення правових приписів [18].

Таким чином можна узагальнити, що поняття «юридична відповідальність працівників

Національної поліції України» діалектично пов'язане з поняттям «юридична відповідальність».

З огляду на загальнотеоретичні положення юридичної відповідальності вважаємо доцільним юридичну відповідальність працівників Національної поліції України розуміти і як інститут об'єктивного права, і як елемент змісту правовідносин [19, с. 23].

На думку авторів навчального посібника «Деонтологічні засади поліцейської діяльності щодо забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина» юридична відповідальність працівників Національної поліції України є інститутом об'єктивного права і уявляє собою передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких працівник Національної поліції України зазнає за вчинене ним правопорушення в передбаченому законодавством порядку [20].

Юридична відповідальність працівників Національної поліції України виникає з моменту вступу особи на службу, прийняття Присяги - тобто з моменту початку його службово-трудових правових відносин.

Комплекс відповідних суб'єктивних прав та обов'язків, що формують правовий стан державного службовця органів системи Національної поліції України, є змістом службово-трудових відносин.

Правовий спосіб впливу моральних норм на правове регулювання окремих правових відносин передбачає, що моральні норми можуть регулювати трудові і службові відносини лише опосередковано через правові норми. Так відбувається взаємодія норм права та моральних норм при регулюванні службових відносин під час здійснення правоохоронної діяльності, зокрема поліцейськими.

За твердженням Т. В. Колєсник в нормах Закону України «Про Національну поліцію» [10] були закріплені моральні норми і принципи на яких ґрунтується здійснення поліцейськими професійної діяльності, а саме: поняття «бездоганна репутація», «високі професійні та моральні якості», «суспільний авторитет», «висока відповідальність», «нести високе звання», «висока кваліфікація».

Вони набувають фактичного визначення та юридичного значення на основі морально-етичних оцінок. Кодекси (правила) професійної етики у сфері правоохоронної діяльності на національному рівні

інформують працівників про вимоги, які до них висуває держава при здійсненні ними службових обов'язків, встановлюють стандарти поведінки, обов'язки, права, їх гарантії та застосування санкцій за їх порушення [21, с. 59].

Також слід зауважити, що юридична відповідальність поліцейського є важливим елементом його правового статусу, що напряду впливає на порядок проходження поліцейської служби, на її стимулювання та встановлення певних обмежень.

Чинне законодавство, залежно від ступеню суспільної небезпеки вчиненого діяння, передбачає наступні види юридичної відповідальності, у тому числі за порушення етичних правил поведінки поліцейських: дисциплінарну, матеріальну, адміністративну та кримінальну. Адміністративна і кримінальна відповідальність передбачені Законом України «Про запобігання корупції», Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України.

Найпоширенішим видом юридичної відповідальності, який найчастіше застосовується до поліцейських, за порушення етичних норм та службового етикету є дисциплінарна відповідальність. Вона настає в разі порушення поліцейським за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків а також норм Правил етичної поведінки. Передбачається нормами Законів України «Про Національну поліцію» [10] та «Дисциплінарним статутом Національної поліції» [11], «Про запобігання корупції» [12] деякими підзаконними нормативними актами.

Ключовим критерієм балансу між дотриманням норм моралі та належним виконанням службових обов'язків є дотримання службової дисципліни. Оскільки службова дисципліна ґрунтується на створенні необхідних організаційних і соціально-економічних умов для чесного, неупередженого і гідного виконання обов'язків поліцейського, повазі до честі і гідності поліцейського, вихованні сумлінного ставлення до виконання обов'язків поліцейського шляхом зваженого застосування методів переконання, заохочення та примусу.

Службова дисципліна, крім основних обов'язків поліцейського, визначених ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію» [10], зобов'язує поліцейського виконувати обов'язки, визначені у ч. 3 ст. 1 Дисциплінарного статуту Національної поліції (далі - Статуту). За порушення службової дисципліни або вчинення дисциплінарного проступку поліцейські незалежно від займаної посади та спеціального звання несуть дисциплінарну відповідальність згідно з ст. 11 Статуту.

У ст. 12 Статуту наводиться визначення дисциплінарного проступку, під яким пропонується розуміти «протиправну винну дію чи бездіяльність поліцейського, яка полягає в порушенні ним службової дисципліни, невиконанні чи неналежному виконанні обов'язків поліцейського або виходить за їхні межі, порушенні обмежень і заборон, визначених законодавством для поліцейських, а також у вчиненні дій, які підривають авторитет поліції».

П.3. ст. 1 Статуту містить посилання, що службова дисципліна, зобов'язує поліцейського дотримуватись основних засад сфері морально-етичної поведінки, так у п.п 3) встановлюється обов'язок поліцейського поважати права, честь і гідність людини, надавати допомогу та запобігати вчиненню правопорушень; у п.п 7) утримуватися від висловлювань та дій, що порушують права людини або принижують честь і гідність людини; у п.п 11) поважати честь і гідність інших поліцейських і працівників поліції, надавати їм допомогу та стримувати їх від вчинення правопорушень [11].

У ст. 13 Статуту визначено поняття дисциплінарного стягнення та розкрито його види. Дисциплінарне стягнення є засобом підтримання службової дисципліни, що застосовується за вчинення дисциплінарного проступку з метою виховання поліцейського, який його вчинив, для безумовного дотримання службової дисципліни, а також із метою запобігання вчиненню нових дисциплінарних проступків.

Дисциплінарне стягнення має індивідуальний характер і не застосовується до поліцейського, вина якого у вчиненні дисциплінарного проступку не встановлена у визначеному порядку або який діяв у стані крайньої необхідності чи необхідної оборони.

До поліцейських можуть застосовуватися такі види дисциплінарних стягнень: зауваження; догана; сувора догана; попередження про неповну службову відповідність; пониження у спеціальному званні на один ступінь; звільнення з посади; звільнення зі служби в поліції [11].

Відповідно до норм вітчизняного законодавства повноваженнями на застосування санкцій наділена дисциплінарна комісія з розгляду дисциплінарних справ. Вона утворюється з метою визначення ступеня вини, характеру і тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку.

Згідно до ст. 15 Статуту дисциплінарні комісії формуються з поліцейських і працівників поліції, які мають відповідні знання та досвід, необхідні для ефективного проведення службового

розслідування. До складу дисциплінарних комісій можуть також включатися представники громадськості, які мають бездоганну репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет.

У п. 10 ст. 15 Статуту зазначено, що за рішенням керівника, який призначив службове розслідування, розгляд справи може здійснюватися дисциплінарною комісією у відкритому засіданні [11].

За наслідками проведеного службового розслідування комісія готує висновок, який підписується складом комісії на надається на розгляд керівнику органу поліції для прийняття остаточного рішення у вигляді службового наказу про накладення стягнення.

Таким чином, результатом притягнення державного службовця до юридичної відповідальності за порушення етичних правил поведінки поліцейського є настання на нього негативних наслідків (застосування стягнень або покарань передбачених діючим законодавством).

Отже, притягнення до юридичної відповідальності поліцейських за порушення встановлених правових обмежень є одним із заходів забезпечення дотримання ними правових обмежень та правил етичної поведінки в службовій діяльності, а також за межами служби.

З наведеного можна сформулювати авторське визначення юридичної відповідальності поліцейського за порушення етичних правил поведінки в службовій діяльності як передбачені санкціями норм права, етичними правилами забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких працівник поліції зазнає за вчинене ним правопорушення в передбаченому законодавством порядку, вид і міра таких наслідків визначається компетентними особами після об'єктивного розгляду кожної конкретної справи.

За твердженням Дідач В.І. правильне розуміння відповідальності за порушення етичних правил важливе і в політичному, і в соціальному, і в юридичному змісті. Воно має велике значення як для наукової розробки прав державного службовця, особистості, суб'єктивних прав, громадських організацій, для вдосконалення законодавства в цій галузі, так і для підвищення відповідальності державних органів, державних службовців, посадових осіб за доручену їм справу [15, с. 14-15].

Висновки і пропозиції. Юридична відповідальності поліцейського за порушення етичних

правил поведінки є різновидом службової відповідальності працівника Національної поліції України, яка передбачена за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, правил і обмежень, встановлених антикорупційним законодавством, а також вимог Правил етичних поведінки поліцейського.

Важливим аспектом закріплення деонтологічних норм є також відповідальність за їх недотримання. Вона є важливим аспектом і в деонтології правоохоронної діяльності. Тому цей інститут повинен бути конкретизований у відносинах з дотримання етичних норм у «Правилах етичної поведінки поліцейських», а також окремою статтею у Законі України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України».

На нашу думку, у «Правилах етичної поведінки поліцейських» доречно було б передбачити в окремому розділі викладення поняття, ознак та порядку застосування відповідальності поліцейського за порушення деонтологічних норм.

Крім того, у Правилах детально не прописані норми, які регламентують поведінку поліцейського поза межами служби, це є нормативною прогалиною тому пропонуємо викласти етичні правила поведінки поліцейського в позаслужбовий час в окремому розділі.

Література

1. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. Тимощука В.П., Школика А.М. Київ: Конус Ю, 2007. С. 20-23.
2. Bilokur Ye.I., Danylenko Yu.S. On determining the state of legal regulation of the rules of ethical conduct of public servants. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)*. у 2 т. Т. 2. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2020. 233 с.
3. Бесчасний В.М., Кононенко Т.В., Сабельникова Т.М. Етикет і професійна етика поліцейського. К.: ВД «Дакор», 2019. 216 с.
4. Основи філософських знань. Філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: підручник / Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П., та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 1028 с.
5. Стасевська О.А. Етична складова української філософської думки: історична специфіка та сучасний стан. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»* № 2 (25) 2015. С. 29-45. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19116/1/29-45.pdf>.
6. Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку: Кодекс, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН. від 17.12.1979 № 34/169. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_282.
7. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закону України від 18.03.2004 № 1629-IV. *Офіц. вісн. України*. 2004. № 15. Ст. 1028.
8. Про Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників Міністрів. URL: <https://pravo.org.ua/files/Crimina%20justice/rec1.pdf>.
9. Розробка етичних кодексів міліції та Національної поліції в Україні. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/deontologiya/standarti-profesiynoyi-etiki.html>.
10. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2015. № 40-41. Ст. 379.
11. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.
12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
13. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 №1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>.
14. Поліцейська деонтологія: навч. посібник/ за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. 295 с.
15. Дідач В. І. Відповідальність державних службовців як поняття правової науки. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2020. № 4 (70). С. 11-16.
16. Федоренко В.Л. Відповідальність юридична. *Енциклопедія державного управління*; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. Київ : НАДУ, 2011. Т. 6. С. 75-77.
17. Мисак О.І. Правова природа позитивної юридичної відповідальності: сучасні ідеї та погляди. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 3(1). С. 27-30.
18. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
19. Права людини в діяльності української поліції. Загальний огляд / За заг. ред. Крапивіна Є. О. К.: Софія-А, 2018 р. 36 с.

Брусакова О. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
декан факультету 6

Харківського національного університету
внутрішніх справ

Крикун В. В.,

orcid.org/0000-0003-1089-555X

доктор юридичних наук, професор
Одеського державного університету
внутрішніх справ

20. Деонтологічні засади поліцейської діяльності щодо забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина: мультимедійний навчальний посібник. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2023. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/police_deontology/info/lit.html.

21. Колеснік Т. В. Реглементация етичної поведінки працівників поліції у сфері забезпечення дисципліни праці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 57-60. DOI <https://doi.org/10.15421/392043> (дата звернення: 21.03.2025)